

PÁNDI PÁL

BESZÁMOLÓ A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG KÖZGYŰLÉSÉN

Társaságunk 1952. május 29-én tartotta második közgyűlését. Azóta másfél esztendő telt el, s nem eredménytelenül. Igaz ugyan, hogy azt a munkát, melyet az előző vezetőség nem egészen dicstelenül kezdett, mi nem tudtuk folytatni teljes dicsőséggel, de nincs miért szégyenkezünk, nyílt tekintettel tárhatjuk a Társaság tagságára elé hibáinkat, de eredményeket is.

Másfél esztendő nem nagy idő egy tudomány történetében. A kutatómunka sokszor három-öt-tíz éves távlatban bontja ki magát művekben. De vannak olyan másfél esztendőök, vagy akár csak félesztendőök is, melyek sűrítetten vetik fel egy-egy tudományág kérdéseit, vannak olyan idők, amikor az élet közvetlenül szól bele a tudomány elvi kérdéseibe, egész társadalmi szervezetébe. Kell-e mondani, hogy ilyen időket élünk, kell-e mondani, hogy a mi munkánkat is közvetlenül érinti az az országos mozgás, amelyet a Központi Vezetőség határozata, az új kormányprogramm indított meg? A viták, a mélyenszántó eszmecsereök korszakát éljük. Forrnak a nézetek, alakulnak a vélemények, szemünk láttára fényesedik ki hazánkban a szocializmus építésének igazsága. S nemcsak épülő házak, megértett falvak, reálisan növekvő jólét hirdetik ezt az igazságot, hanem a felragyogó emberi tekintetek is. A tömegek közelebb kerültek a szocializmushoz, amúgy belülről, mélyen. Sok kétség, nyomás, bizonytalanság alól szabadul most fel az ember, s kell-e mondani, hogy ez a maradéktalan felszabadultság-érzés úgy kell a tudománynak, a mi tudományunknak is, mint növénynek a napfény, földnek az eső?

Négy pontban foglalkozom Társaságunk kérdéseivel. Ismertetni fogom az elmúlt másfél esztendő kiemelkedőbb eseményeit, társaságunk jó munkaterületeinek helyzetét, társaságunk működésének néhány elvi és gyakorlati kérdését s végül a főbb, Társaságunk megváltozott helyzetéből adódó új feladatokat.

Az elmúlt esztendőben jelentős irodalmi évfordulókat ünnepelt az egész ország. Móricz Zsigmond halálának tizedik, Arany János halálának hetvenötödik, Ady Endre születésének hetvenötödik, József Attila halálának 15-ik évfordulóját. Az ünnepségek eredményeikben túlnőttek a szokványos emlékezőcsken. Révai József megnyitó beszédei a Móricz és Ady-ünnepségen nagy segítséget jelentenek XX. századi irodalmunk kutatói számára. Az általa felvetett gondolatoknak alkotó felhasználása és továbbfejlesztése sokban megoldáshoz segített a XX. század eleji magyar irodalom differenciálódásának problematikáját, vagy Móricz Zsigmond életpályájának fejlődésében való világos áttekintését. József Attila halálának 15. évfordulóján a Társaság tudományos ülészakot rendezett, amelynek megnyitása alkalmából Lukács György néhány alapvető kérdésre irányította egész József Attila-kutatásunk figyelmét. Különösen hangsúlyozta, hogy József Attila irodalmi helyének világos meghatározásában elengedhetetlen a magyar párttörténettel való beható foglalkozás, elengedhetetlen azoknak a sokszor nehezen kitapintható kapcsolatoknak a vizsgálata, melyek József Attilát a kor különböző irodalmi áramlataihoz, csoportosulásaihoz kötötték vagy azokkal szembeállították. Az elmúlt évek során megjelent József Attila-tanulmányok élénken bizonyítják az ilyen kutatások szükséges voltát. Az ülészak munkájából kiemelkedett Bóka László előadása József Attila költői eszközeiről. Csak sajnálhatjuk, hogy az előadást követő vita nem folytatódott

az Irodalomtörténet hasábjain, s hogy a felmerülő érdekes problémákat nem vitték megoldásig elmélyülő szakmai megbeszélések. Az itt ismertetett, a Társaság által rendezett megemlékezéseken kívül a Társaság résztvett a Petőfi, Gárdonyi, Csokonai évfordulók budapesti és vidéki ünnepein.

Az elmúlt másfél évben a Társaság öt vitaülést rendezett. Képes Géza Horváth János Rendszeres magyar verstaná-ról tartott vitaindító előadást, Nagy Péter Móricz Zsigmond Erdély-éről, Vargha Balázs a magyar szatírahagyományról, Molnár Miklós a Bánk bánról, Esze Tamás pedig a kuruc költészetről. Ezek az ülések többnyire igen élénkek voltak, különösen a verstani vita, az Erdélyről és a Bánk bánról rendezett vita volt gondolatébresztő. De eredményeik mellett is látnunk kell, hogy ezek a viták *nem voltak eléggé széleskörűek*, keveseket hoztak közelebb az irodalomhoz, nem szabadították fel minden esetben a jószándékú, de hallgató véleményeket. S ami a legnagyobb hiba: a viták nem vertek további hullámokat, *nem teremtettek erős közvéleményt egy-egy vitatott kérdés körül*, — gyakran nem is jutottak túl az aula falain.

Csak felemás eredményekről számolhatunk be a Társaság vándorgyűléseit illetően. Kétségtelenül helyes elvből fakadt az elmúlt időszakban az a célkitűzés, hogy szélesítsük vándorgyűléseink területét, hogy ne csak egyetemi városban rendezzünk előadásokat. Helyes volt, hogy Debrecen és Szeged mellett Kecskeméten, Miskolcon, Pécsen, Kaposváron rendeztünk gyűléseket. Ezeknek az előadásoknak igen nagy sikere volt s nemcsak a vidéki szakemberek között, hanem a közönség széles körében is. Ami azonban ezeknek a vándorgyűléseknek tudományos jellegét illeti, ahhoz sok szó férhet, — nem számítva a pécsi és debreceni vitákat. Munkánk gyakorlatában kissé eltorzult a vándorgyűlések eredeti célkitűzése. Vitaülések helyett népszerűsítő felolvasások születtek, ami természetesen szintén jó és hasznos, — de ehhez nem szükséges harminc-negyven szakember leutaztatása vidékre. A vándorgyűlések célt értek abban a tekintetben, hogy közelebb vitték az irodalmat a közönséghez. De *nem érték el azt a céljukat, hogy eleven vitákban forrassák össze a szakembereket, hogy szakmai eseményt is jelentsenek, hogy kovácsolják a tudományos közvéleményt*.

Ennek a féleredménynek, — mely egyébként gyakran jellemezte budapesti vitaüléseinket is, sőt nem egyszer a Nagy Magyar Írók sorozatának kiadványait is — mélyebb oka is van.

Az Irodalomtörténeti Társaságnak éveken keresztül egyik főfeladata volt az országos irodalomnepszerűsítő munka elvi-szakmai és szervezeti-adminisztratív irányítása. Ez az utóbbi időben már mintegy évi 13—14 ezer előadás irányítását követelte, szakmai népszerűsítő brosrurák kiadását 15—20 témáról, ellenőrzést, stb. Szívesen végeztük ezt a munkát, eredményei szétsugároztak az egész országban. De ez a nagy feladat szinte felfalta a Társaság vezetőségének munkáját, a Társaság irodájának munkáját, olykor költségvetését is. Egy idő után az irodalomnepszerűsítéssel való foglalkozás a tudományos munka kárára ment, vándorgyűléseken olykor vitaüléseken, de Társaságunk egész munkájában is. Többek között ennek következtében csökkent a Társaság vonzóereje a szakemberek felé, tudományos kutatók felé, — s ezért nem tudta helyesen betölteni a Társaság társadalmi funkcióját az irodalomtudomány területén. Erre a kérdésre később még visszatérek.

A Társaság vezetősége a legnagyobb örömmel vette tudomásul azt a határozatot, mely ez év elején egységesen szervezett Társadalom és Természettudományos Ismeretterjesztő Társulat alapítását rendelte el, s amely az irodalomnepszerűsítést is az új társulat körébe utalta. Az új Társulat munkáját a továbbiakban is testvéri szeretettel támogatjuk és ezúton is sok sikert kívánunk működéséhez.

Társaságunk munkájának eredményeit s fogyatékoságait világosan mutatja a fő munkaterületek képe.

Tudományos munkaközösségeink hosszú ideig nem állottak a Társaság munkájának középpontjában. Évekig csak a régi magyar irodalommal foglalkozó munkaközösség dolgozott rendszeresen, itt születtek is szép eredmények. Az utóbbi esztendőben megerősödött a munka a XIX. század második felének irodalmával foglalkozó munkaközösségben. De nem történt

frontáltörés a felvilágosodás és reformkori, valamint a XX. századi munkaközösségben. Mivel foglalkoztak ez év folyamán ezek a csoportok? A régi magyar munkaközösség megvitatta Gerézy Rabán referátumát Pesti Gáborról, valamint Klaniczay Tibor irodalomkutatási szempontból igen eredményes romániai útjának beszámolóját. Ezen a területen számos előtanulmány készült el és van készülében az új magyar irodalomtörténet számára. A felvilágosodás kori munkaközösség megvitatta Geréb László referátumát az irodalmi népiességről, a XIX. századi munkaközösség Sziklay László dolgozatát Gáspár Imréről, Komlós Aladár tanulmányát *A kozmopolita költészet vitájáról*. A XX. századi munkaközösség századunk irodalmának új kiadási tervéről rendezett megbeszélést, valamint László Imre Nyugat-tanulmányáról.

Mind a négy munkaközösségben a készülő *egyetemi tankönyv* előmunkálatait helyezték középpontba. A bemutatott vagy megvitattott tanulmányok forrásanyagul szolgálnak a tankönyv szerkesztői számára. A feladat nagy, s éppen ezért — látva az eredményeket — nyíltan kell szólni a hibákról is.

A munkaközösség munkája nem folyt elég térszerűen. Nem tisztázták eléggé a korszak főkérdéseit. Gyakran egy-egy véletlenül adódó referátumot vitattak meg, kellő előkészítés nélkül. A megbeszélések tematikájának ez az ad hoc jellege rontotta a színvonalat, sokszor elkedvetlenítette a résztvevőket, lazította a munkát. Javulás történt ugyan, de a reformkori és XX. századi munkaközösségek máig sem találtak magukra.

A munkaközösségek egy része nem tudta maga köré tömöríteni a szakterület minden kutatóját, vagy akárcsak a kutatók zömét. Szélesbedett hálózatuk, különösen a XIX. századi csoportban, de máig sem elég népesek ezek a megbeszélések, a munkaközösség máig sem vált *a szakemberek otthonává*. Hibás ebben a vezetőség is, mert hosszú ideig nem fordított elég gondot erre a területre. De felvetődik a kérdés: megfelelő alapformája-e a munkaközösség úgy, ahogy eddig funkcionált, az irodalomtörténeti kutatásnak?! Aligha. Egy tudomány országos feladatait nem végezheti el egy társadalmi szerv, melynek sem időbeli, sem szervezeti, sem anyagi-adminisztratív eszközei nincsenek meg az ilyen feladatok vállalásához. Régóta mondjuk s ma talán már közelebb vagyunk a megvalósuláshoz, mint bármikor: szükség van, *elodázhatatlanul szükség van irodalomtudományi kutatóintézetre!* Enélkül csak flastrom-megoldásokkal élhetünk, enélkül nincs biztosítva az új, többkötetes magyar irodalomtörténet, nincs biztosítva a valóban rendszeres irodalomtudomány. Megmondjuk őszintén: van abban valami sértő az irodalomtudományra nézve, hogy a történészek 30—40 munkatárssal, a nyelvészek 40—50 munkatárssal dolgozó kutatóintézete mellett nem tudtuk még elérni, hogy felállítsák az irodalomtudomány kutatóintézetét. Nem a nyelvészekkel, nem is a történészekkel van nekünk vitánk. Hanem az illetékesek értetlenségével, a nehézséggel, a bürokratikus huzavonával, az esztendőss tehetetlenséggel. De hogy teljes legyen az igazság, ki kell mondani: hibásak maguk az irodalomtörténészek is. Az egymás közötti harc sokat elvett a kutatóintézetért vívott harc erejéből. Most úgy hírlík, kapunk kutatóállásokat, idővel — jövőre — intézetet is. A tudományos intézmény megfelelő osztályaihoz kell kapcsolni a munkaközösségeket, illetve a munkaközösségeknek az eddiginél sokkal szélesebb és aktívabb hálózatát kell kiépíteni Budapesten és vidéken is.

A Társaság kiadványai között jelentős helyet foglal el az *Irodalomtörténet* című folyóirat. Legutóbbi közgyűlésünk óta Bóka László szerkeszti a lapot, s megállapíthatjuk: a folyóirat színesebb, többoldalú mint eddig; gazdagabb lett szemleanyaga, megpezsdült vitarovata, tágult munkatársi köre. Idősebb és fiatalabb kutatók értékes tanulmányai jelentek meg hasábjain: gondolatok többek között Bán Imre tanulmányára Apáczai Csere János Enciklopediájáról, Turóczy Trostler József, Bóka László, Komlós Aladár, Nagy Péter részben vitaindító tanulmányaira, vagy a fiatalabbak közül Hermann István, Sallay Géza, Tóth Dezső írásaira.

Van egy közmondás, úgy szól, hogy a pénz olvasva. . . s így folytathatnánk: a folyóirat csak kiadva jó. S ha már egyszer kiadták, akkor csak terjesztve jó. Tréfás a szó, de fájdalmas pont ez az irodalomtudomány életében. 1953. áprilisában jelent meg a folyóirat 1952-es

3—4. száma, szeptemberben pedig az ezévi 1—2 szám. Az Akadémiai Kiadó levele szerint az 53-as 3—4 szám csak a jövő év februárjában fog megjelenni. Nem a mi hibánkból. A nyomda rosszul tervez, a nyomda vezetői nem értették meg meg, hogy egy tudományos folyóirat erejét nem utolsó sorban rendszeres megjelenése jelenti. Űgy gondoljuk, hogy hivatásának tenne eleget a vállalat, ha az Irodalomtörténet című folyóiratot időre megjelentetné.

A lap rendszertelen megjelenése rossz hatással van irodalmi közéletünkre, bizonytalanná teszi a tudományos eredmények publikációs lehetőségét, nem szilárdítja, hanem *lazítja ennek a tudományágnak a közszellemét*. Ezek objektív tények. Vannak azonban a lapnak más természetű fogyatékoságai is. Tartalmán még nem járt keresztül a határozott szerkesztési elv, a szerzőkkel való elmélyült foglalkozás, a szerkesztés tervszerűsége. Igaz, két szám, ha mégoly dupla is, nem oldhat meg mindent egycsapásra. De jó a hibákkal idejekorán szembenézni. Már most fel kell figyelni arra, hogy aránylag kis teret kap a lapban a XX. századi irodalom, s ez egyben azt is mutatja, hogy az irodalomtudomány nem ad kellő segítséget a *mai magyar irodalomnak*. Élő irodalmunknak szinte előtörténetéről van itt szó, a ma jobb megértéséről, a tegnapi tanulságai alapján. Alig valami történt csak a Nyugat-mozgalom tanulmányozása terén, Babits és Kosztolányi értékelésében. Alapvetők a hiányosságok az ú. n. népies mozgalom történetének feltárásában. Szinte semmivel sem jutottunk előre az elmúlt évek során a két világháború közti proletárirodalom, a hazai és emigrációs kommunista irodalom értékelő feltárásában. Pedig enélkül suta kézzel nyúlhatunk csak József Attila életművéhez, de mai irodalmunk lényeges problémáinak távlatos megoldásához is. Foglalkozni kell a Horthy-korszak hivatalos és ellenzéki irodalmi életével, úgy, ahogy az egyrészt az uralkodó osztályok, másrészt a velük szembefeszülő tömegek osztályharcában szerepet játszott. S lehetne tovább is sorolni az előttünk álló fontos feladatokat.

Nem nélkülözhetjük tovább a szerkesztőbizottság munkáját. Nemcsak azért van szükség a szerkesztőbizottsági munkára, mert több szem jobban lát, hanem azért is, hogy többet és mélyebben tud a folyóirat szerkesztősége foglalkozni a tudományos munkásokkal. Irodalomtudományi közéletünk egyik centrális problémájához értünk.

Sok olyan cikk és tanulmány jelent meg a folyóirat hasábjain, amelyekből hiányzik a símitó, tanító kéz nyoma, a tapasztaltabb tudós helyreigazító segítsége. Egyetlen konkrét példát szeretnék itt említeni. A múltévi 3—4 számban jelent meg Forgács László fiatal irodalomtörténész írása haladó kritikánk kérdéseiről. Ebben a cikkben sok érdekes és új gondolat áramlik, sok egészséges kezdeményezés villan fel. De sok benne még a kiforratlanság, olykor zavarosság is, sok a pallérozatlan kapkodás, a végignemvitt gondolat. Az egész cikkre jellemző bizonyos stílári és tartalmi rapszodizmus, szerkesztetlenség. A tapasztaltabb tudós segítsége, kertészollója sokat javíthatott volna ezen a velejében értékes fráson, — s az ilyen segítség nyilván attól is megkímélte volna a folyóiratot, hogy glóriát fonjon Mitrovics Gyula emléke köré.

Nem foglalkozunk eleget egymás munkájával. Az idők során kialakult valami gépiesség, közönyös kötelességszerűség a tudományos szakmai érintkezésben. Sok mindennel függ ez össze. A professzorok, docensek, vezető tudósok nagyarányú elfoglaltsága is közrejátszik ebben, sokszor a szervezetlenség is. Nyilván lehetne még okokat keresni. De az alapvető ok mégis az, hogy *hiányzik még tudomány-területünkről az összehozó szakmai atmoszféra*, az embereket és problémákat egymáshoz terelő erős tudományos közvélemény. Ennek a hiánynak különösen a fiatalabb kutatók látják kárát. Közmondásos már az fiatal egyetemi oktató-személyzet áldatlan helyzete a tudományos munka területén. A Szabad Nép jelentős cikke az Eötvös Loránd Tudományegyetem irodalmi karának munkájáról erre a problémára is ráirányította a figyelmet. Még rosszabb a helyzet vidéken. *Hosszú még, tarthatatlanul hosszú az út a vidéki könyvtártól, középiskolától, általános iskolától, levéltártól az irodalomtudományi munka tűzhelyéig, a munkaközösségekig, munkacsoportokig, vagy éppen az Irodalomtörténetig.* Sok budapesti és vidéki kutató panaszkodott már közönyről, értetlen-

ségről s ezért — ha mégannyi is az objektív akadály — felelős a Társaság vezetősége. Az akadémiai ösztöndíj és prémium jelentős anyagi és erkölcsi támogatás a kutatóknak. De csak a *szakmai támogatással együtt* érheti el igazi célját. Az egyetemokről évről-évre kikerülő évfolyamok tagjainak elenyészően csekély hányadá folytat kutatómunkát tanulmányai befejezése után, pedig hány okos szakdolgozat biztat minden esztendőben további eredményekkel. A legtöbb fiatal tanár számára az állás, a középiskola vidéken vagy akár Pesten is, tudományos ambícióinak, vágyainak kriptája. Nem azért, mert a tanári munka összeegyeztethetetlen a tudományos munkával, hanem azért, mert a fiatal tanár első, nehezebb éveiben nem kap felülről kellő biztatást és segítséget, — s két-három tudományosan tétlen esztendő elvetélteti az egykori friss és vállalkozó tudományos kedvet.

Az emberekkel való tudományos foglalkozásból nagy részt kell vállalnia folyóiratunk szerkesztőségének. S mert kettesben vígabban megy a munka : még e hónapban megjelenik az új Irodalomtörténeti Közlemények, az Akadémia kiadásában. Reméljük, hogy a két szaklap együttes munkája szép eredményekre fog vezetni.

A Magyar Klasszikusok sorozat szerkesztését a Társaság kezdettől fogva fontos feladatának tekintette. A sorozatban eddig 28 kötet jelent meg. Az elmúlt másfél évben több olyan kötet látott napvilágot, amely nemcsak a széles olvasóközönségnek, hanem a szakembereknek is tanulságos. Külön szeretném kiemelni a sorozat Katona József kötetét, melyet mind a sokoldalú válogatás, mind Molnár Miklós gazdag előszava nélkülözhetlenné tesz a szakemberek számára. Kiemelkedik a Magyar Klasszikusok kötetei közül a »Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig« című versgyűjtemény Esze Tamás szerkesztésében és előszavával. Ez a minden eddiginél gazdagabb antológiája a kuruc költészetnek, számos újonnan napvilágra került verses-énekét tartalmaz, s forrásul szolgál a kor kutatóinak is. Régi hiányt pótol a Bessenyei kötet is Szauder József előszavával és válogatásában. A sorozat nagy érdemei mellett azonban látnunk kell azt is, hogy irodalomtudományunk bizonytalankodásai, megoldatlan kérdései tükröződnek a Magyar Klasszikusok eddigi köteteiben is, s a jövő tervezésében is. A Magyar Klasszikusok sorozatnak is állást kell foglalnia a Kemény-kérdésben, Gyulai-kérdésben, a XIX. század végi — XX. század eleji próza kérdésében, a Babits-kérdésben és így tovább. Ideje megvitatni a klasszicitás fogalmát is. Amíg Eötvös, Mikszáth, Móricz, Petőfi, Arany, József Attila stb. kiadásáról kellett (és kell, gondoskodni,) — nyílt kapukra talált szakvéleményben és közvéleményben a »klasszikus« fogalma. De hol az az eszmei-művészi határ, ameddig a sorozatnak el lehet, el kell mennie?

A Magyar Klasszikusok sorozat egyre gyorsabb léptekkel halad a befejezéshez. A Társaság vezetősége és a szerkesztőbizottság elfogadta a következő évek kiadási tervét, s eszerint 1956-ra lezárul az egész, mintegy 130 kötetes nagy vállalkozás.

Nem foglalkozom itt a Nagy Magyar Írók sorozattal. Ennek szerkesztésében, tervezésében a Társaság mindaddig nem vett igazán részt s a sorozat eredményeiből és hibáiból is elhamarkodott dolog volna már most következtetéseket levonni. Célunk az, hogy a sorozat kiadásában megszüntessük eddigi formális részvételünket, s minél eredményesebb tartalmi részvétellel térjünk át.

Szeretnek rátérni a Társaság munkájának néhány elvi és gyakorlati kérdésére.

Ha igaznak fogadjuk el azt a megállapítást, hogy egy tudományterület életerejének a viták a fokmérői — akkor nem mondhatjuk el, hogy a mi utcánkban pezseg az élet. A Társaság vitái nem váltak sem elvibbe' sem gyakoribbá' az elmúlt évek során, az Akadémiai Állandó Bizottságnak mindmostanáig nem volt főerőssége a nyílt, elvi vita. Annakidején jogosan bírálták az Akadémia első osztályának vezetését az irodalomtörténészek körében, mert bizonyos óvatosság jellemezte ezt a munkát, a hibalehetőségektől való félelem bénító óvatossága. Hiányzott a vitát indító kezdeményezés, hiányzott ebből a vezetésből a tudományos munka számára nélkülözhetetlen szabad vitalevegő pártolása. Történt némi javulás ezen a téren. Megjelent Horváth János nagy munkája »A reformáció jegyében«, megjelent Vargyas Lajos verstan könyve. Bízunk benne, hogy meg fog jelenni Hatvány Lajos Petőfi-életrajza is. A merészebb,

vállalkozóbb szellem tükröződik az Irodalomtörténet hasábjain is. De ez a szélesebbre tekintő tudománypolitika, melynek jeleit kétségtelenül észleljük, *csak akkor igazán elvszerű, csak akkor igazán gazdagító, ha párosul a vitaszellem megélénkülésével.* Egységes az irodalmi közvélemény abban, hogy sem a Horváth János, sem a Vargyas Lajos könyve fölötti vita nem volt kielégítő. De menjünk tovább. Egymás után jelennek meg irodalomtörténeti kis vagy nagyobb monográfiák s nem követi őket tudományos vita. Hasonló a helyzet egyes jelentősebb tanulmányokkal is. A viták nélküli csend a felszínen korántsem jelenti azt, hogy az elmékben teljes az egyetértés. A nyílt, elvi viták iránti közönyt korántsem jelenti az, hogy a szakmabeliek nem vitatkoznak, hogy az emberekben nem forrnak ellenvélemények. Itt valahol, ott valahol — ha nem is négy-öt, de két-három irodalmár gyakran összehajol fehér asztal felett, hogy kicseréljék nézeteiket. Mi az oka annak, hogy nyilvános vitáink gyakran szélütöttek? Mi az oka annak, hogy a nyílt elvi viták hiányában gyakran kétféle értékelés alakul ki, egy a felszínen s egy a mélyben, egy a szájon s egy a szívben?

Kétségtelen, hogy része van ebben a vezetőszakembereink közti személyes ellentéteknek, megromlott, — de megjavítható — emberi kapcsolatoknak. A személyi ellentétek mindig odavezetnek, hogy szövevényeikben eltorzul az igazság, meghalványodik az őszinteség. Hiba volna azonban minden bajunk alá ezt az okot tenni oda magyarázatnak s felmenteni magunkat a mélyebb, lényegibb okok feltárásának munkája alól.

A vitaszellem hiányában része van annak a nem helyeseltető magatartásnak, mely a nehéz kérdések, kényes problémák első megválaszolását »felülről« várta. S mert olyan nehéz kérdésekre, mint a Pázmány, Kemény Zsigmond, Babits, Kosztolányi értékelése, nem jött válasz felülről, — hallgatott róluk az irodalomtudomány. Jó ideig nagy ívben kikerülte őket. Csak üdvözölni lehet az olyan vállalkozásokat, mint Bóka László tanulmánya a lírikus Aranyról, Waldapfel József tanulmánya Madáchról. Ezek azonban még meglehetősen elszigetelt kezdeményezések, nem jellemzőek az irodalomtörténetírás egészére. A szabad vitaszellem kialakulását gátolja az irodalomtörténeti munkaterületen kétségtelenül érvényesülő szűk káderpolitika. Két oldala van ennek: egyrészt egy kisszámú vezetőmag kezében összpontosulnak intézmények, szerkesztőségek, elbíráló és döntő funkciók, másrészt az irodalomtudománnyal aktívan foglalkozók széles rétegei perifériális helyzetben maradtak. Gondolok itt arra, hogy a kutatóknak viszonylag kis csoportja vesz csak részt a munkaközösségi megbeszéléseken, még kisebb köre vesz részt aktívan a vitákban, s talán még kevesebb azoknak a száma, akik részt kapnak a fontosabb munkamegbízásokból. Vezető irodalomtörténészeink olyan mértékben vannak túlhalmozva állami, politikai-társadalmi feladatokkal, szervezési munkákkal, hogy ez akadályozza őket a tudományos produkcióban. Ugyanakkor a funkciók összpontosulása egy-két-három kézben sokszor olyan monopóliumos helyzetet teremt, *ami gátolja a nyílt elvi bírálat kialakulását s érvényesülését.* Előfordult, hogy az Akadémia jelentést kért a Társaságtól a munkaközösségek tevékenységéről. A Társaság vezetősége írásos információt kért a munkaközösség vezetőjétől. Azt megvitatta, továbbította az Akadémia Állandó Bizottságának, az pedig az első osztály vezetőségének. Ez eddig rendjén is volna — elvben. Gyakorlatilag azonban nem. Mert ugyanaz a kutató vezeti a munkaközösséget, mint aki a Társaság vezetőségében résztvesz, s ugyanő — mint állandó bizottsági tag, ön-maga munkáját vizsgálja felül az Akadémián, majd mint osztályvezetőségi tag véleményt mond az állandó bizottság észrevételeiről. Az önmagának való fölé- és alárendeltség komikus helyzetei nyilván a »szűk kör« politikájának káros eredményei. Ahhoz, hogy szabadabb, nyíltabb legyen a vita és a bírálat a mi területünkön, az ilyen »önmagukba visszatérő« lehetőségeket meg kell szüntetni.

Egyes kutatók túlhalmozása, valóságos agyonnyomása feladatokkal és funkciókkal nem csak a központi szervekben divatos, nemcsak budapesti sajátosság. Egyik érdemes kutatónkat, Bán Imrét, 20 esztendőös gyöngyösi tanárkodás után »kiemelték«, — adjunktus lett a debreceni egyetemen. Vesztére. A debreceni egyetemen ugyanis a következő feladatokat kell ellátnia: előadja a magyar irodalom történetét a legrégebb időktől a XVII. századig,

előadja a XIX. századi orosz és francia irodalom történetét, előadja az irodalmi szakdidaktikát. Ezenkívül tart speciálkollégiumot, vezet speciálszemináriumot, tanítja levelezőtagozaton a XIX. század magyar irodalmát. Ezenkívül a szakszervezet nevelési bizottságának vezetője és a MSZT kultúrfelelőse. Az ilyen »kiemelés« úgy támogatja a tudományos munkát, mint akasztottat a kötél. S lehet-e csodálni, ha Bán Imre úgy emlékszik vissza a tudományegyetem falai közül a gyöngyösi középiskolai tanárságra, mint a tudományos munkalehetőségek eldorádójára. Ezeket a példákat lehetne sorolni tovább.

De szólni kell még másról is. Az irodalomtörténetírás eredményességét, a szabad tudományos szellem kialakulását gátolja kutatóink nem kis hányadának otthontalansága, fel nem oldódott feszélyezettsége vitáinkon, megbeszéléseinken, cikkeikben és tervezeteikben. Sokaknál ez egyet jelent a hallgatással. Mások az értékelő véleménymondás elől húzódtak a szövegkiadások és bibliográfiai munkálkodások semlegesebb vizeire. Vannak kutatók, akik eltávolodtak az olyan irodalomtörténeti feladatoktól, amelyek a testmelegségig közel állanak a mához.

Mi az oka ennek?

Engedjék meg, hogy a sok és különféle indok közül, — melyek között szerepet játszik nem egy kutató politikai elbizonytalanodása a felszabadulás után — egyet emeljek ki.

Sikerült-e az irodalomtörténetírás területén olyan légkört teremteni, mely bizalmat breszt a bizonytalankodóban, tudományos vitára bátorítja az előítéleteitől még nem teljesen megszabadult tudóst? Sikerült-e a mi területünkön a kutatók jelentős többségét közel-hozni a marxista-leninista világnézethez — nem felszínesen, külsőlegesen, hanem amúgy mélyen, igazán? S amikor ezzel a problémával foglalkozunk, nem tekinthetünk csak az Irodalomtörténeti Társaság munkájára, hanem szem előtt kell tartani az Akadémia első osztályának irányítói munkáját, folyóirataink munkáját, egyetemeink, oktatási szerveink munkáját is.

Az eredmények nagyok. Népi demokratikus államrendszerünk megerősödése, az országépítő és országfejlesztő munka nagy eredményei, a haza képének átformalódása vonzóan hatottak azokra is, akik előítéletekkel telve lépték át az 1945-ös esztendő küszöbét. Ezen belül az 1949-ben újjászületett Magyar Tudományos Akadémia működése, pártunk és kormányzatunk megnyerő értelmiségi politikája nagy vonzóerőt gyakorolt a tudomány, s így az irodalomtudomány dolgozóira is. Fokozatosan tért hódított kutatóink körében a marxizmus-leninizmus is, amelynek meggyőző hatását nagyban fokozták a mi szakterületünkön Réva József, Horváth Márton irodalomtörténeti munkássága és Lukács György irodalomesztétikai művei. Sokak agyát és szívét nyerte meg a marxizmusnak néhány nálunk is megjelent kitűnő szovjet monográfia vagy tanulmány, gondolok például Vinogradov Stendhal-könyvére, vagy Jermilov Csehov-monográfiájára. Ha végigtekintünk az elmúlt két-három év irodalmi publikációján, láthatjuk, hogy a marxista világnézet kitéphetetlen gyökeret vert a magyar irodalomtudományban. Ma jobb a helyzet, mint három-négy éve. Vitathatatlan a fejlődés a felületes citálástól a marxizmus alkotó érvényesítése felé.

Az eredmények mellett azonban látni kell a hibáinkat is. Az irodalomtörténeti munka annakidején egy túlméretezett ötéves terv alapján indult, amelynek végleges formáját máig sem hozták nyilvánosságra, s melynek csak kis hányadát lehetett teljesíteni. De ha nem is az egészet, a mostaninál jóval többet érhattünk volna el, ha felszabadítottuk a tudományos alkotókedvet, ha erélyesebben vesszük fel a harcot az egyes emberekkel szemben gyakran megnyilvánuló méltatlan bizalmatlansággal. Sokszor egyetlen elkövetett hiba, téves nézet elég volt ahhoz, hogy évekre kihulljon a tudományból egy-egy kutató. Hosszan lehetne sorolni azokat a példákat, amelyek arról tanúskodnak, hogy egyik-másik irodalomtörténészt nem is a tudományában, hanem valamilyen állami poszton elkövetett hiba miatt hosszú ideig »bojkottáltak« az irodalomtörténeti munka területén, sokan panaszkodtak arról, hogy ha valami hibát követtek el, hirtelen megritkult körülöttük a levegő, egyedül érezték magukat. Ezt a bizalmatlan, kedvbénító atmoszférát feszítette tovább az a gyakran sértő türelmetlenség, amellyel egy-egy kutató világnézeti útját kísérték. Segítség helyett sokszor merev elutasító

magatartással találkoztak olyan kutatók, akik nyíltan feltárták kétségeiket, világnézeti és szakmai problémáikat. Waldapfel József a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának 1953. évi nagygyűlési referátumában azt mondta, hogy »ha az ideológiai harc nyílt formában alig jelentkezik is, ne higgyük azt, hogy az ellenség már letette a fegyvert. Különböző ellenséges ideológiák kísértenek még a megjelenő könyvek és tanulmányok részleteiben...« Beszél a szociáldemokratizmusról, megemlíti mint veszélyt a nacionalizmust is. Tolnai Gábor hozzászólásában a klerikalizmust és narodnyikizmust említette. Mindezt igaz. De a kérdés felvetésében van bizonyos egyoldalúság. Pártunk központi vezetőségének júniusi határozata és az új kormányprogram nagy nyomatékkal irányítja a szakterület vezetőinek figyelmét arra az igazságra, hogy az irodalomtörténetírás művelőinek nagy többségét az elmúlt 9 esztendő népi államunk mellé állította, hogy már nem egy-két hónap vagy esztendő élményei, hanem egy évtized történelmi tapasztalata fűzi irodalomtörténezeinket a demokráciához. Lehetnek emberek, akikben még kétségek élnek, akik fenn tartásokkal vívódnak, de a mi területünkre is döntően az jellemző, ami a fiatal és öreg kutatókat a mi rendszerünkhöz köti és nem az, ami elválasztja. Hogy vannak még téves nézetek, melyek gyakran a szubjektív szándék ellenére is polgári világnézetet, idealista szemléletet tükröznek, — ki vonhatná ezt kétségbe? De igen nagy jelentőségű az a tény, hogy a hazafias tudósok szubjektív szándéka, meggyőződése a demokráciát, a mát erősíti, s nem a tegnapot.

Amikor úgy volt feltéve a kérdés hazánkban: Ki kit győz le, amikor a hatalomért vívott harc állott társadalmi életünk tengelyében, akkor nyilvánvaló, hogy a társadalmi tudományok területén is szinte kizárólagos hangsúly esett a nézetek objektív tartalmára. *Ma sem tagadjuk ezt, a téves nézeteknek ma is a szeme közé kell nézni.* De ma úgy van feltéve a kérdés: Ki kit győz meg? S ehhez a munkához nagy türelem, sok bizalom, s nyílt elvi viták lehetősége szükséges. Félreértés ne essék: mi nem az éberség ellen küzdünk az irodalomtörténetírás területén, hanem az éberség szektáns eltorzítása: a bizalmatlanság ellen. Szerintünk az éberség nem azt jelenti, hogy a némaság biztonságára törekedjünk, hanem azt, hogy vitáinkban küzdjük le az idealista nézeteket, a vulgarizáló és burzsoá formalista tendenciákat. Vitákban, érvekkel. Az a feladatunk, hogy az eddiginél *színvonalasabban* küzdjünk a marxista-leninista irodalomtudományért. Hogy így hozzuk egyre közelebb a szocialista tudományhoz a jószándékú kutatók széles körét. Aki ezt úgy értelmezi, hogy a kormányprogram megnyitotta a sorompókat a különböző reakciós ideológiák előtt, hogy a kormányprogram felzabadította az idealista izmusokat — az téved. Úgy gondoljuk, hogy a kormányprogram a becsületes, hazafias emberek gondolkodására kívánt felzabadító hatással lenni. Nem a régi rosszat igazolja, hanem a lelkekben növő teremtő jót.

Az irodalomtörténeti munka területén elkövetett hibák egy részére felfigyeltünk már a kormányprogram előtt is, igyekeztünk változásokat elérni. Kevés sikerrel. Önkritikánkban erre a tényre kell a legnagyobb hangsúlyt tenni. Láttunk bizonyos hibákat, elvekben és gyakorlatban is, küldtünk is feljegyzéseket ide is, oda is, — segítséget, tanácsokat is kaptunk a munka, a légkör megjavításához. De nem volt elég erőnk ahhoz, hogy fordítsunk a dolgok rossz menetén, pedig más azt helyettünk el nem végzi. Sem a kormányprogram előtt, sem a kormányprogram után. Nem elég nagy vonalakban látni a hiányokat és a feladatokat, a Társaság vezetésének apró munkájában kell a felismeréseket realizálni. Ez pedig csak úgy sikerülhet, ha a Társaság vezetésének jobb munkája mellett megjavul az Akadémia és a Társaság kapcsolata, ha az Akadémia nem pusztán jelentéstkérő ellenőre lesz az Irodalomtörténeti Társaságnak, hanem elvileg irányító szerve. De nemcsak ezt, hanem az irodalomtudomány ügyeivel való behatóbb és segíteni később foglalkozást is várunk az Akadémiától. Több erélyt a kutatóintézet megszervezésében, gyorsabb ütemet a tudományos munkák megjelentetésében, több és színvonalasabb vitát, — ez az, amire szükségünk van.

Mint a Társaság munkájának eleve nébe vágó elvi kérdésről szeretnék beszélni végül irodalomtörténet és irodalomkritika kapcsolatáról. Ismeretes, hogy Fagyeyev bírálta a szovjet irodalomtörténezeseket, mert elszakadtak az élő irodalomtól. A szónak abban az értelmében,

hogy irodalomtörténészeink nem foglalkoznak mai irodalmunkkal, ez a probléma nálunk nem áll a középpontban. Az irodalomtörténet és élő irodalom szakadásának vannak viszont más, komoly tünetei: irodalomkritikánkból hiányzik az irodalmi távlat, a jelen kérdéseinek történeti mélységű feltárása. A problémafelvetés szűk köre, az élő irodalmi jelenségek elválasztása a nagy, irodalmi folyamatoktól, — ezekben mutatja kritikánk az elszakadást az irodalomtörténettől. Irodalomtörténészeink talán nem is azzal segíthetik elsősorban az élő irodalmat, ha kritikát írnak (bár ez is fontos) —, hanem azzal, *ha irodalmi hagyományunk kérdéseit a jelen felé fordulva elemzik*, ha tudós gondjuk nem merül ki az adatokkal való foglalkozás öncélú örömeiben, hanem eltölti őket a jelenért, a mai irodalomért érzett felelősség. Jermilov Csehov-könyvének egyik megragadó vonása a csehovi problematika (az elbeszélés, a novella hős, a kisemberek kérdése) jelen felé táruló felvetése és elemzése. Nem vulgarizálás az, ha valaki úgy ír igazat Aranyról, vagy Adyról, Mikszáthról vagy Móriczról, hogy a mai költők és írók is értsenek belőle, tanuljanak belőle.

Tisztelt közgyűlés, kedves elvtársak!

Miután az irodalomnépszerűsítés kivált a Társaság munkaköreiből és — reméljük rövidesen — megszervezik az irodalomtudományi kutatóintézetet — újra meg kell határozni a Magyar Irodalomtörténeti Társaság főbb feladatait, munkaterületeit.

1. Továbbra is feladata a Társaságnak a Magyar Klasszikusok sorozat gondozása, az eddiginél hatékonyabb szakmai támogatása a Nagy Magyar Írók sorozatában megjelenő monográfiáknak.

2. Feladata a Társaságnak irodalmi vitákon, konferenciákon keresztül erős irodalomtudományi közvélemény kialakítása. Az irodalomtörténet munkásai számára szilárd, az eddiginél szélesebbkörű tudományos szervezeti kereteket kell teremteni. A Társaság csak akkor töltheti be jól feladatát, ha széleskörű társadalmi fórummá válik, ahol az irodalom kutatói a tudománypolitikai kérdésektől egészen bizonyos érdekvédelmi problémákig hangot adhatnak nézeteiknek. Ennek érdekében tovább kell erősíteni a debreceni és szegedi helyi csoport munkáját, s meg kell szervezni a helyi csoportokat a nem-egyetemi városokban is.

3. Az Irodalomtörténeti Társaság nagyobb szervezeti mozgékonyasága következtében alkalmas lesz arra, hogy eleven kapcsolatot teremtsen irodalomtörténetírás és élő irodalom között, gondolunk itt közös viták rendezésére, az Írószövetség szakosztályai és a társasági csoportok szorosabb együttműködésére.

4. Feladata lesz a Társaságnak a vidéki városok, megyék, helyi irodalmi hagyományainak felkutatása és ápolása, a levéltárak anyagának megismerése és feldolgozása a vidéki csoportok révén. El kell érni a publikációs lehetőségek kiszélesítését, nem utolsó sorban a vidéki publikációs lehetőségek megteremtését.

5. Megtisztelő feladata a Társaságnak a magyar írók emlékének ápolása; emlékszobák, esetleg emlékműzeumok felállítása. Tudományos igényű, új eredményeket bemutató irodalomtörténeti kiállítások rendezése, mint amilyen a »Rákóczi és a magyar irodalom« emlékkiállítás volt.

Nagy munka áll előttünk. Azon leszünk, hogy elvégezzük. Azon leszünk, hogy munkánkkal segítsük a marxista irodalomtörténetírás fejlődését, segítsük az élet fele forduló, az életért való tudomány erősödését. Kölcsény útján lépünk tovább:

»Tudományt a munkás étellel egybekötni: ez a feladás, mire a köztársaság férjfiának törekedni kell. Tiszteletet érdemel a tudós is, ki négy fal közt halványulva a multvilág emlékeivel kizárólag társalkodik: de a jelenkorra hatni kívánó polgárnak más pályán kell indulnia. Magányos ismereteket szerezni, hogy azok sokaságra átplántálva közkinccsé váljanak, világos ideákból fáklyát gyújtani, melynél az együttélők előítéleteik setétségéből kiléphessenek, régi és új, idegen és saját tapasztalást egyesíteni, hogy a néptömeg előtt vezérelv gyanánt ragyogjanak; szóval minden ismeretet a kor szükségére s kívánataira a jelenlét nemesítésére, s a jövőendő előkészítésére fordítani s a lehetőségig életbe hozni: ezt kívánom én mindazoktól, kik a közdolgokban forgandók«.